

ZAMONAVIV TILSHUNOSLIKDA LINGVISTIKA VA KOGNITIV LINGVISTIKANING
O'RNI

Nuraliyeva Ozoda Narboyevna

PhD , dotsent. Kimyo Xalqaro Universiteti
Toshkent Samarqand filiali

Annotatsiya: Mazkur maqolada zamonaviy tilshunoslikda lingvistika va kognitiv lingvistikaning o'rni, ularning o'zaro bog'liqligi hamda tilni inson tafakkuri, ong va bilim jarayonlari bilan uzviy aloqada o'rganish masalalari yoritiladi. Kognitiv lingvistika til birliklarini insonning idrok etish, konseptuallashtirish va kategoriyalash jarayonlari orqali tahlil qilishga imkon berishi bilan an'anaviy lingvistik yondashuvlardan farqlanadi. Tadqiqotda kognitiv yondashuvning zamonaviy lingvistika rivojidagi ahamiyati, konsept, freym, mental model kabi tushunchalarning til tahlilidagi roli muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: zamonaviy tilshunoslik, lingvistika, kognitiv lingvistika, tafakkur, konsept, til va ong.

Аннотация: В данной статье рассматривается роль лингвистики и когнитивной лингвистики в современном языкознании, а также их взаимосвязь и значение в изучении языка в тесной связи с мышлением и познавательной деятельностью человека. Когнитивная лингвистика отличается от традиционных лингвистических направлений тем, что анализирует языковые единицы через процессы восприятия, концептуализации и категоризации. В работе обсуждается вклад когнитивного подхода в развитие современной лингвистики и значение таких понятий, как концепт, фрейм и ментальная модель.

Ключевые слова: современное языкознание, лингвистика, когнитивная лингвистика, мышление, концепт, язык и сознание.

Abstract: This article examines the role of linguistics and cognitive linguistics in modern linguistics, focusing on their interrelation and the study of language in close connection with human cognition and mental processes. Cognitive linguistics differs from traditional linguistic approaches by analyzing linguistic units through perception, conceptualization, and categorization processes. The study highlights the importance of the cognitive approach in the development of modern linguistics and discusses the role of key notions such as concept, frame, and mental model in linguistic analysis.

Keywords: modern linguistics, linguistics, cognitive linguistics, cognition, concept, language and mind.

KIRISH

Zamonaviy tilshunoslik fanining rivojlanishi tilni faqat aloqa vositasi sifatida emas, balki inson tafakkuri, ong va bilish jarayonlari bilan uzviy bog'liq murakkab tizim sifatida o'rganishni taqozo etmoqda. XX asr oxiri va XXI asr boshlarida lingvistik tadqiqotlarda yangi paradigmalarning shakllanishi natijasida tilni antropotsentrik yondashuv asosida tahlil qilishga bo'lgan ehtiyoj ortdi. Ushbu jarayonda kognitiv lingvistika mustaqil ilmiy yo'nalish sifatida vujudga kelib, zamonaviy lingvistikaning muhim tarkibiy qismiga aylandi. An'anaviy lingvistika til tizimini asosan struktur-semantik jihatdan tahlil qilishga e'tibor qaratgan bo'lsa, kognitiv lingvistika til birliklarini insonning idrok etish, tafakkur yuritish, konseptuallashtirish va tajribani umumlashtirish jarayonlari bilan bog'liq holda o'rganadi. Bu yondashuv til va ong, til va madaniyat, til va bilim o'rtasidagi o'zaro

aloqalarni chuqurroq anglash imkonini beradi. Shuningdek, kognitiv lingvistika til orqali dunyoning lingvistik manzarasi qanday shakllanishini ochib berishga xizmat qiladi. Bugungi globallashtirish va fanlararo integratsiya sharoitida kognitiv lingvistik tadqiqotlarning ahamiyati yanada ortib bormoqda. Psixologiya, falsafa, neyrofanlar va madaniyatshunoslik bilan uzviy aloqada olib borilayotgan izlanishlar til hodisalarini yangi nuqtai nazardan yoritishga imkon yaratmoqda. Shu bois zamonaviy tilshunoslikda lingvistika va kognitiv lingvistikaning o'rnini, ularning nazariy asoslari va tadqiqot imkoniyatlarini aniqlash dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Mazkur maqolaning asosiy maqsadi zamonaviy tilshunoslikda lingvistika va kognitiv lingvistikaning tutgan o'rnini yoritish, ularning o'ziga xos xususiyatlari hamda tilni o'rganishdagi ilmiy ahamiyatini tahlil qilishdan iborat.

Asosiy qism

Zamonaviy tilshunoslikda lingvistika fani tilni murakkab va ko'p qirrali tizim sifatida o'rganib, uning strukturaviy, semantik va funksional xususiyatlarini tahlil qilishga qaratilgan. An'anaviy lingvistik yondashuvlar til birliklarini ichki tizim doirasida o'rganishga urg'u bersa, zamonaviy lingvistika tilni inson faoliyati, ijtimoiy muhit va madaniy kontekst bilan uzviy aloqada tahlil etishni maqsad qiladi. Bu jarayonda antropotsentrik paradigma muhim o'rin egallab, til hodisalarini inson omili asosida talqin qilish imkonini beradi. Kognitiv lingvistika mazkur paradigmada markaziy yo'nalishlardan biri sifatida shakllanib, tilni inson tafakkurining mahsuli va ifodasi sifatida o'rganadi. Ushbu yondashuvga ko'ra, til birliklari inson ongida shakllanadigan bilimlar tizimi bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ular konseptuallashtirish va kategoriyalash jarayonlari orqali vujudga keladi. Til vositasida inson atrof-muhitni idrok etadi, tajribasini umumlashtiradi va dunyo haqidagi bilimlarini ifodalaydi. Shu bois kognitiv lingvistika tilning mazmuniy tomonini tushuntirishda muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi. Kognitiv lingvistikada konsept, freym, skript va mental model kabi tushunchalar til tahlilining asosiy kategoriyalaridan hisoblanadi. Konsept til va tafakkur o'rtasidagi bog'lovchi birlik sifatida inson ongida mavjud bo'lgan bilim va tasavvurlar majmuasini ifodalaydi. Freymlar esa ma'lum bir vaziyat yoki hodisaga oid bilimlarning tuzilmaviy modelini aks ettiradi. Bu tushunchalar til birliklarining semantik xususiyatlarini chuqurroq tahlil qilish va ularning kognitiv mohiyatini ochib berishga imkon yaratadi. Zamonaviy tilshunoslikda kognitiv yondashuv nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatga ham ega. Ushbu yo'nalish tarjima nazariyasi, diskurs tahlili, frazeologiya, terminologiya va til o'qitish metodikasida keng qo'llanilmoqda. Xususan, til o'qitishda kognitiv strategiyalardan foydalanish o'rganuvchilarning til materialini ongli va samarali o'zlashtirishiga xizmat qiladi. Shu bilan birga, kognitiv lingvistika milliy-madaniy xususiyatlarni aks ettiruvchi lingvistik birliklarni tadqiq etishda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy tilshunoslikda lingvistika va kognitiv lingvistika bir-birini to'ldiruvchi va uzviy bog'liq ilmiy yo'nalishlar sifatida namoyon bo'ladi. Lingvistika til tizimining umumiy qonuniyatlarini aniqlashga xizmat qilsa, kognitiv lingvistika ushbu tizimning inson tafakkuri va ong bilan aloqador jihatlarini ochib beradi. Bu yondashuv tilni chuqurroq va kengroq nuqtai nazardan tahlil qilish imkonini yaratadi. Kognitiv lingvistikaning zamonaviy tilshunoslikdagi ahamiyati til hodisalarini faqat shakliy emas, balki mazmuniy va funksional jihatdan ham izohlash imkoniyatida namoyon bo'ladi. Til orqali shakllanadigan konseptual tizimlar va dunyoning lingvistik manzarasini o'rganish til va madaniyat o'rtasidagi bog'liqlikni anglashda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois kognitiv lingvistika zamonaviy lingvistik tadqiqotlarning istiqbolli yo'nalishlaridan biri sifatida o'z mavqegini mustahkamlab bormoqda. Mazkur tadqiqot natijalari zamonaviy tilshunoslik

nazariyasini boyitish bilan birga, amaliy til tadqiqotlari, til o'qitish jarayoni va fanlararo izlanishlar uchun ham muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*. — Chicago: University of Chicago Press, 2003.
2. Langacker R. W. *Foundations of Cognitive Grammar*. — Stanford: Stanford University Press, 1987.
3. Evans V., Green M. *Cognitive Linguistics: An Introduction*. — Edinburgh: Edinburgh University Press, 2006.
4. Кубрякова Е. С. *Язык и знание: На пути получения знаний о языке*. — Москва: Языки славянской культуры, 2004.
5. Болдырев Н. Н. *Когнитивная семантика*. — Тамбов: Изд-во ТГУ им. Г. Р. Державина, 2001.

C M R T